

Розанна Рядська,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АСЕРТИВНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню семантико-функціональних особливостей дієслів на позначення ствердження. Зроблено спробу виявити семантичну спорідненість досліджуваних дієслів та встановити чинники, від яких залежить реалізація дієсловами їхнього перформативного потенціалу.

Ключові слова: перформативне дієслово, перформативний предикат, асертивне дієслово, асертивний мовленнєвий акт.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АССЕРТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена изучению семантико-функциональных особенностей асертивных перформативных глаголов. Сделана попытка выявить семантическое родство исследуемых глаголов и установить факторы, способствующие или препятствующие реализации глаголами их перформативного потенциала.

Ключевые слова: перформативный глагол, перформативный предикат, асертивный глагол, асертивный речевой акт.

SEMANTIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ASSERTIVE VERBS IN ENGLISH

The article is concerned with the semantic and structural peculiarities of assertive performative verbs in English. It sets out to explore the semantic contiguity of verbs under investigation and determine the factors which favour or impede the realization of performative potential.

Key words: performative verb, performative predicate, assertive verb, assertive speech act

Завданням статті є розкриття особливостей мовного втілення й мовленнєвої реалізації асертивності у їх діалектичній єдності. Згідно поставленого завдання дослідження проводиться на лексематичному рівні, шляхом дефініційного аналізу епідігматичної структури перформативних дієслів на позначення ствердження, і актомовленнєвому рівні, за допомогою вивчення функціонування асертивів як експліцитних маркерів іллокутивної сили висловлення. Відтак, кожне з досліджуваних дієслів розглядається як статичний компонент структурованого системного угруповання, і як динамічний компонент синтагматичного ланцюжка, в якому автореференційний предикат взаємодіє з іншими компонентами відповідно до реалізації ним своєї граматичної й синтаксичної валентності.

Група асертивних дієслів є найчисельнішою і найбільш суперечливою у парадигмі перформативних дієслів з декількох причин. Серед широкого загалу праць, присвячених вивченню функціонально-семантичних параметрів мовленнєвих актів, не існує єдиного погляду на асертивний мовленнєвий акт, від невизнання асертиву як іллокутивного акту взагалі [20] до твердження про те, що всі експліцитні перформативи є в своїй основі асертивними [19]. Передусім, серед дослідників і досі немає єдності щодо трактування асертивності як лінгвістично-релевантної категорії та можливості реалізації асертивної комунікативної настанови мовця за допомогою експліцитних перформативних висловлень.

Серед існуючих підходів до перформативного функціонування асертивних дієслів варто зупинитися на трьох основних: констативному, декларативному й асертивному. Згідно першого, експліцитні перформативні висловлення в канонічній формі (першої особи однини теперішнього часу дійсного способу, з можливістю вживання прислівника *hereby*), попри розповідну форму граматичного оформлення, не можуть бути засобом вираження асертивної інтенції (інтенції ствердження), оскільки їх іллокутивною силою є виконання дії, а не повідомлення чи заява про неї, які носять виключно описовий характер [16; 17]. Метою експліцитного перформативу є експлікувати дію, факт виконання якої збігається з фактом вислову, що не тотожне описовому чи констативному твердженню стосовно цієї дії. Представники декларативного підходу кваліфікують експліцитні перформативи як декларації [21; 23]. Акт декларування, таким чином, рівнозначний виконанню асертивного мовленнєвого акту [23, р. 549–550]. Експліцитне перформативне висловлення, на думку Франсуа Реканті, є бі-іллокутивним, оскільки суб'єкт мовлення одночасно виконує два іллокутивні акти: акт проголошення виконання певної дії й акт виконання задекларованої ним дії [21, р. 175]. Дослідники, які виходять з асертивного трактування експліцитних перформативів, розглядають їх як непрямі мовленнєві акти, прагматичне значення яких декодується адресатом з прямих асертивних висловлень, які містять відповідний перформативний префікс. Звідси слідує, що перформативні акти обіцянки, поради, вибачення, застереження, тощо, є непрямыми й вторинними відносно прямих, первинних актів ствердження [19, р. 98].

Поняття асертивності є ключовим у філософії мови, оскільки ствердження слугують засобом вираження когнітивного досвіду мовця у процесі спілкування. Відтак можна вважати, що асертивність як певна іманентна риса лежить в основі будь-якого мовленнєвого акту незалежно від засобів вираження іллокутивної мети (прямих, непрямих; експліцитних, імпліцитних) і є невід'ємною частиною перформативного дискурсу. Це ставить під сумнів правомірність виділення в традиційній таксономії мовленнєвих актів асертивного мовленнєвого акту як окремого типу, оскільки різні за своїм семантико-функціональним наповненням мовленнєві акти зводяться до єдиного, асертивного типу. Наприклад, здійснюючи директивний акт, мовець стверджує свій комунікативний намір спонукати адресата до дії у формі прохання, поради, наказу; виконання експресивного (бехабітивного за Дж. Остіном) акту еквівалентне ствердженню мовцем свого наміру вибачення, подяки, привітання. Тому можна припустити, що асертивна сема разом із локутивною та іллокутивною семами становить обов'язковий компонент значеннєвої структури дієслів, що забезпечує їх функціонування як дієслів мовлення, у широкому розумінні, і як перформативних, у вузькому розумінні. Власне асертивні дієслова характеризуються суміщенням іллокутивної й асертивної сем. Спільність парадигматичних сем перформативів виявляється шляхом аналізу смислових опозицій на лексичному рівні й дає змогу виділити певний інтегральний компонент, на основі якого дієслова об'єднуються в одну групу.

У сучасній лінгвістичній літературі побутує широке трактування терміну «перформатив» як еквіваленту перформативного дієслова, перформативного речення, перформативного висловлення, перформативного мовленнєвого акту, що призводить до хибного ототожнення функціонально-семантичних ознак одиниць, які знаходяться на різних рівнях мовної ієрархії. О. В. Падучева розмежовує поняття «перформативне дієслово» й «перформатив» як опозицію іллокутивної дієслівної лексеми, потенційно наділеної здатністю до перформативного вживання, як фрагменту семіотичної системи мови,

й іллокутивного дієслова в його перформативному вживанні в рамках мовленнєвого акту [9, с. 161]. Ми поділяємо думку О.В.Падучевої, однак, вважаємо за необхідне уточнити поняття «перформативу»: воно є значно ширшим за «перформативне дієслово» і може мати, окрім дієслівного, інше частини мови вираження (іменникове, прикметникове, прислівникове). Поряд з семантичними перформативами, виділяються висловлення на позначення почуттів, емоцій, волевиявленень мовця, які мають якісно іншу комунікативну природу й кваліфікуються як прагматичні перформативи. Типовими засобами їх вираження є вигук й частки [3, с. 135–136]. На наш погляд, більш слушним видається визначення перформативності як ознаки автореференційних предикатів, які становлять організаційну основу перформативного висловлення [15, с. 124]. За таким принципом ми розрізняємо асертивне дієслово, асертивний предикат і асертив.

Асертивний предикат виступає засобом експлікації епістемічного (ментального, когнітивного) модусу висловлення, складовими якого є думка, знання, незнання, сумнів, припущення, здогад, оцінка істинності, загальна аксіологічна оцінка [2, с. 109]. Реалізуючи асертивний перформативний мовленнєвий акт, адресант стверджує свій намір представити певний стан речей як істинний і змусити адресата в цю істинність повірити [6]. При цьому мовець як суб'єкт мовлення й мовленнєвої дії, названої відповідним перформативним дієсловом, бере на себе епістемічний обов'язок виступати гарантом істинності стверджуваної пропозиції [9, с. 263]: *I maintain that the general public loves to look at, and discuss, photos of the Royal Family* [BNC APK 92]; *I acknowledge that not all will be appropriate, but some will be* [BNC HHX 13479]; *I predict he will be a breath of fresh air for the business community*. [BNC AKD 204].

Вживання асертивного дієслова у пасивному стані в безособових конструкціях призводить до «об'єктивації» або «імперсоналізації» модусу [2, с. 109]: *It is maintained that the courts, in particular, view young females as in need of 'protection'*. [BNC B17 915]; *It is acknowledged that the deadline of this April will largely be achieved, if only on paper*. [BNC FT4 1889]; *It is predicted that such developments will gain common ground in the elaboration of the GUI concept as it has in the computer-aided design world, but will quickly diversify in terms of the actual products which emerge* [BNC BIG 729].

Асертив як тип мовленнєвого акту покликаний передавати певний тип інформації (відомої або невідомої), націлений на розширення спільного для адресанта й адресата інформаційного фонду [8; 14; 24]. Згідно класифікації В.В.Богданова в рамках асертива виділяється афрматив і констатив [4]. На думку дослідника, асертив відноситься до неспонукальних мовленнєвих актів. У запропонованій К. Бахом і Р. Гарнішем класифікації мовленнєвих дій асертиви зараховуються до групи констативів разом з іншими суміжними категоріальними типами, які виражають різновиди ствердження: предиктиви, ретродиктиви, дескриптиви, аскриптиви, інформативи, конфірмативи, концесиви ретрактиви, асентиви, дисентиви, диспутативи, респонсиви, сугестиви, супозитиви [18].

Головною синтаксичною моделлю вираження асертивності є розповідні речення. Іntenційне наповнення асертивних висловлень є надзвичайно емким і може включати широкий спектр комунікативних цілей мовця, таких як прагнення попередити або застерегти адресата, висловити припущення, наголосити на певній інформації, відстояти свою точку зору.

У проблемному полі асертивності знаходиться питання можливості зарахування дієслів на позначення припущення (*assume, conjecture, deduce, doubt, guess, gather, infer, imply, presume, surmise*), відомих як ментальні перформативи [11], до складу досліджуваної групи. За своїми аспектуальними характеристиками вони відносяться до дієслів стану, що суперечить таким основним критеріям перформативності як еквівалентність, еквітемпоральність та автореференційність [1; 4; 16].

Морфологічним маркером перформативності традиційно вважається перформативний фрейм «I do», який обмежує морфологічну парадигму іллокутивного дієслова формою першої особи теперішнього часу індикативу активного стану. Аспектуальні характеристики дієслів досі несправедливо залишаються поза увагою, тоді як, на наш погляд, саме вони можуть не лише допомогти у розв'язанні певних двозначностей у трактуванні перформативності, але й розширити рамки самого поняття перформативності. Ми вважаємо, що як акціональні, так і станові іллокутивні дієслова здатні вживатися перформативно, й пропонуємо розділяти їх на перформативи дії й перформативи стану відповідно. Динамічні перформативи, які входять до складу висловлень, рівнозначні дії, яка виконується в момент мовлення. Статичні в свою чергу поділяються на перформативи мисленнєвого та психо-емоційного стану, і характеризуються збігом факту вислову та факту перебування суб'єкта на поточний момент у позначеному дієсловом стані. На думку Н. К. Рябцевої ментальні перформативи характеризуються авторефлексивністю, тобто здатністю експлікувати думки суб'єкта мисленнєвого стану, актуальні на момент здійснення мовленнєвого акту [11]. Ця ж риса, на наш погляд, характеризує і перформативи психо-емоційного стану. Однак, необхідне чітко розмежування перформативних дієслів як одиниць системи номінацій і перформативних предикатів, які реалізують весь набір своїх категоріальних ознак і валентний потенціал на рівні висловлення. Виходячи з цього, поділ перформативів на динамічні і статичні є системним і проводиться з врахуванням їх лексичних аспектуальних характеристик, тоді як будь-які морфологічні параметри визначають форму, яка забезпечує функціонування перформативних предикатів як маркерів іллокутивної сили висловлення в перформативному дискурсі.

Аналіз фактологічного матеріалу дозволяє виділити наступні типи комунікативних інтенцій асертивних дієслів: заяви (*declaration*), запевнення (*assurance*), визнання (*acknowledgement*), припущення (*assumption*), передбачення (*prediction*), застереження (*warning*). Відповідно до цього ми розділяємо дієслова-асертиви на шість груп, які відрізняються одна від одної не лише лексичною наповненістю та прагматичною спрямованістю, але й мірою інтенсивності асертивної іллокуції. Функціонування асертивів різного ступеня інтенсивності становили об'єкт дослідницької уваги цілої низки дослідників. Зокрема, Дж.Серль пов'язував відмінності між асертивами із способом досягнення іллокутивної мети [22]. Дж.Турі пропонує виділяти клас алетичних мовленнєвих актів і класифікувати їх за показником ступеня ймовірності (*credibility index*), необхідного для успішного виконання відповідного акту. За цим критерієм розрізняються слабкі асертиви (*conjecturing*), сильні асертиви (*quaranteeing*) й нейтральні асертиви (*asserting*), які можна вважати інваріантним, немаркованим типом [25, р. 85].

Ми розглядаємо заяви й запевнення як асертиви високої міри інтенсивності, тоді як визнання, припущення, передбачення та застереження характеризуються середньою та низькою мірою інтенсивності ствердження. Категоричність заяв і запевнень обумовлена наявністю в їх значеннєвій структурі наступних обставинних сем способу дії, що відображено в їхніх словникових дефініціях.: *to assert* – ‘to state very firmly that something is true’; *to swear* – ‘to say very firmly that what you have said is the truth’; *to emphasize* – ‘to say something in a strong way’; *to protest* – ‘to state very firmly that something is true, when other people do not believe you’; *to insist* – ‘to say firmly and often that something is true, especially when other people think it may not be true’. Решта асертивних дієслів виражають ствердження в пом'якшеній або нейтральній формі різного ступеня впевненості, від найвищого, характерного для визнання та застереження, до найнижчого, характерного для передбачення й припущення. Таку градацію ми вважаємо системною, парадигматично мотивованою, на відміну від контекстуальної, синтагматичної, згідно якої міра інтенсивності асертивного висловлення може коливатися в бік посилення або ослаблення під впливом контекстуальних факторів. У цьому випадку мова йде не про асертивні дієслівні лексеми, а про асертивні предика-

ти, які функціонують як експліцитні маркери іллокутивної сили висловлень і становлять номінативну основу асертивних мовленнєвих актів. В рамках конкретного синтагматичного оточення, наприклад наявності в реченні модального чи емпатичного дієслова, можна спостерігати інтенсифікацію слабких і нейтральних асертивів: *Monetary policy will remain tight; I must emphasize that I will not make a further reduction in interest rates until I am sure that it is safe and prudent to do so.* [BNC KRT 5905]; *Colleagues, colleagues, let me remind you once more, they need us more than we need them.* [BNC HUC 277]; *To put it into perspective, let me point out that since 1988 the German economy has grown by 10 per cent.* [BNC HHV 20892]

Як і більшість перформативних дієслів, асертивні дієслова є багатозначними. Винятком є дієслова *to conjecture, to forecast, to predict, to prophesy, to foretell*. Прагматично-функціональне навантаження, яке несе дієслово, вимірюється не лише однією – домінуючою, але й супутніми іллокуціями, внаслідок чого дієслово стає прагма-поліфункціональним. Окрім асертивної семи, якій відводиться домінуюча роль, вони можуть містити й інші, вторинні прагмасеми, що дає їм можливість виражати, поряд з асертивною, й інші іллокутивні інтенції. Прагматична полі-функціональність асертивів призводить до їх прагматичної конвергентності з директивним та комісивним, зокрема промісивним, угрупованнями перформативів, і появи прагмасемантичних синонімів в рамках гіперпарадигми перформативних дієслів. Це явище відоме в лінгвістиці як «прагматичне суміщення» [5; 10; 12] або «іллокутивний синкретизм», суть якого полягає в поєднанні в одному висловленні двох або кількох дискретних іллокутивних сил [7, с. 36]. При міграції перформативного дієслова з одного угруповання в інше відбувається заміщення центральної, інваріантної семи однією з периферійних сем, що призводить до транспонування іллокутивного значення й появи маргінальних іллокутивних типів, які допускають dvojake трактування з огляду на свій таксономічний статус. У таких випадках доречно говорити про перформативи змішаного типу (асертивно-директивні, директивно-асертивні, асертивно-комісивні, тощо). Перформативні дієслова, які входять до інших угруповань і є засобом реалізації асертивної інтенції, кваліфікуються як ситуативно стверджувальні [13].

Вивчення формально-змістової та функціональної природи асертивних дієслів у їх перформативному вживанні доводить, що вони утворюють самостійний тип в рамках функціонально-семантичного класу перформативних дієслів. Як засвідчують результати наших спостережень, значна частина асертивних перформативних мовленнєвих актів є синкретичними й характеризуються суміщенням принаймні двох комунікативно-прагматичних функцій: асертивної й директивної або асертивної й комісивної. Явище перетину різних за семантико-прагматичним навантаженням перформативних угруповань не свідчить про вади чи недостатньо чіткі критерії таксономічного поділу. Радше, це доводить факт парадигматичної співвіднесеності та функціональної totoжності усіх перформативних дієслів в рамках однієї гіперпарадигми.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у з'ясуванні взаємозв'язку між семантико-функціональними особливостями асертивного предикату й характером пропозитивного компоненту перформативних висловлень, а також парентетичного вживання асертивних дієслів. Більш докладного вивчення, на наш погляд, потребує взаємодія епістемічного й деонтичного модусних значень у перформативних висловленнях із складним типом асертивного дієслівного предикату.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре // Ю. Д. Апресян. Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. 1986. – Т. 45. – № 3. – С. 208–223.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 339 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
4. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1990. – 88 с.
5. Ключко Л. І. Висловлювання похвали в комунікативно-діяльнісній парадигмі спілкування (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. І. Ключко. – Харків, 2004. – 22 с.
6. Ліпська Є. Л. Перформативні висловлення в сучасній німецькій мові: семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Є. Л. Ліпська. – Чернівці, 2010 – 20 с.
7. Медведева Л. М. Мовленнєвий акт і контекст / Л. М. Медведева // Мовознавство. – 1988. – № 2. – С. 31–37.
8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: референциальные аспекты семантики местоимений. – М.: Наука, 1985. – 272 с.
9. Падучева Е. В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 2010. – 480 с.
10. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 291 с.
11. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 60–69.
12. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса / Е. Н. Старикова. – К.: Вища школа, 1985. – 124 с.
13. Сулейманова Ю. М. Перформативный глагол как средство экспликации асертивной интенции / Ю. М. Сулейманова // Вестник ОГУ. – № 11 (117). – 2010. – С. 90–93.
14. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
15. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
16. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – London: Clarendon Press, 1962. – 167 p.
17. Austin J. L. Performative utterances / J. L. Austin // Philosophical papers, ed. by J.O. Urmson and G. J. Warnock. – Oxford: Oxford University Press, 1979. – P. 220–239.
18. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / K. Bach, R. M. Harnish. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1979.
19. Bach K. How Performatives Really Work: A Reply to Searle / K. Bach, R. M. Harnish // Linguistics and Philosophy: 1992. – Vol. 15. – P. 93–110.
20. Capellen H. Against Assertion / H. Capellen // in J. Brown and H. Cappelen (eds.), Assertion: New Philosophical Essays. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – P. 21–48.
21. Récanati F. Meaning and Force: The Pragmatics of Performative Utterances / F. Récanati. – Cambridge University Press, 1987. – No 41. – P. 150–169.
22. Searle J. R. A Classification of Illocutionary Acts / J. R. Searle // Language in Society. – Cambridge University Press, 1975. – No 5. – P. 1–26.
23. Searle J. R. How Performatives Work / J. R. Searle // Linguistics and Philosophy: 1989. – Vol. 12. – P. 535–558.
24. Stalnaker R. Assertion / R. Stalnaker // Syntax and Semantics, Vol. 9, Pragmatics. New York: New York Academic Press, 1978. – P. 315–332.
25. Turri J. Epistemic invariantism and speech act contextualism / J. Turri // Philosophical Review: 2010. – Vol. 119, No. 1. – P. 77–95.
26. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p. (LDCE)
27. The British National Corpus, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>